

Otakar Macel, Jaroslav Vajdis: SLOVACKO, ARCHITEKTONICKI VYVOJ VESNICE, Praha 1958, Nakladatelství československých výtvarných umelců, str. 231, ilustr. 184 oraz 16 tablic, w tym 5 kolorowych.

Tzw. „Slovakco” stanowi interesujący region etnograficzny położony między Morawami a Słowacją po obu stronach osi łączącej miejscowości Breclav i Luchacovice. Kraina ta zaliczana jest już do Moraw, ale posiada również sporo odrębności wynikających z bezpośredniego sąsiedztwa Słowacji. Do niedawna odznaczała się znacznym konserwatyzmem, wskutek czego zachowały się tam po dzień dzisiejszy liczne elementy tradycyjnej kultury ludowej, nie wyłączając budownictwa, a nawet stroju.

„Slovakco”, urozmaicone dość silnie pod względem krajobrazowym, posiada obok terenów górzkich znaczne obszary nizinne, wystawione na oddziaływanie krzyżujących się wpływów zewnętrznych; nie stanowi też obszaru jednolitego pod względem kulturowym. Zróznicowanie, zaznaczające się m. in. w dziedzinie ludowej architektury i ogólnym obrazie wsi, starają się przedstawić autorowie omawianej tu pracy.

Dzieli się ona na trzy główne części. W pierwszej z nich autorzy, omawiając rozwój poszczególnych form architektonicznych, uwzględniają stadia rozwoju techniki budowlanej — a więc przejście na niektórych obszarach od budownictwa drewnianego do glinobłki, a następnie budynków stawianych z cegły surowej i wypalanej; przemiany planu domu oraz całej zagrody, zmiany w kształcie i sposobie pokrycia dachu oraz rozwój dekoracji architektonicznej, a także urządzenia wnętrza.

W części drugiej omówiona jest historia oraz geograficzne rozprzestrzenienie trzech głównych typów osiedli występujących na Slovakcu (wieś z placem w środku, uliczka i łańcuchówka) oraz przemiany, jakim one podlegały pod wpływem postępującego zagęszczania się budynków w obrębie wsi.

Trzecia część stanowi interesującą próbę analizy wsi jako układu kompozycyjnego, na który składa się określony typ rozplanowania osiedla, architektura w jej pełnym zróżnicowaniu funkcjonalnym i formalnym (domy mieszkalne, budynki gospodarcze, przemysłowe — np. wiatraki, kościół, kapliczki, karczmy, kuźnie itd.) oraz celowo przez człowieka wprowadzana szata roślinna (drzewa, sady, ogrody kwia-

towe). Rozdział ten, który jest jak gdyby podsumowaniem dwu poprzednich, zawiera omówienie urbanistyki wsi (należałoby tu raczej zastosować rzadko używany termin — „ruralistyka”), ujętej z punktu widzenia estetyki.

Praca Macela i Vajdisa stanowi niewątpliwie pozycję wartościową, jednak posiada też pewne braki i punkty budzące zastrzeżenia. Można by tu wymienić: zbyt pobieżne potraktowanie strony technicznej w opisie budownictwa (dowiadujemy się np., że na terenie tzw. Kopanic występuje konstrukcja węglowa, ale nie wiemy jaki typ węgla jest tam stosowany); brak rysunków detali konstrukcyjnych, zbyt mała ilość planów domów i zagrod, brak tablic ilustrujących typologię i rozwój dekoracji architektonicznych występujących czy to w postaci malatur naściennych, czy dekoracji plastycznych w budownictwie drewnianym i murowanym.

Przedstawiając historię form architektonicznych może zbyt silnie ulegać autorzy przekonaniu, że ludowa twórczość plastyczna rozpoczęła się dopiero z upadkiem ustroju feudalnego. Przykłady zdobnictwa architektonicznego występującego w powiązaniu z bardzo prymitywnymi formami budownictwa (np. na półziemiakach, pospolitych do niedawna w południowo-wschodniej Rumunii) pozwalają przypuszczać, że i w czasach ucisku feudalnego istniała u ludu — choćby jako wyraz dążności do społecznego awansu i buntu przeciw panującemu uciskowi — chęć przyozdobienia swego domostwa, która, realizowana pierwotnie w formie dużo skromniejszej, rozwinęła się tak bujnie z chwilą zniesienia poddaństwa włościan.

Pewne zastrzeżenia może budzić szata ilustracyjna omawianej książki; ilustracji jest wprawdzie bardzo wiele i reprodukowane są na pięknym papierze kredowym, ale pod względem treściowym często niektóre zagadnienia niepotrzebnie dublowane są ze szkodą innym, bądź pominiętych, bądź zbyt słabo wyeksponowanych. Zasadniczym niedociągnięciem redakcyjnym jest brak w tekście powołań na ilustracje, co w dużej mierze utrudnia czytelnikowi konfrontację ryciny z tekstem.

Rsa.

CAIETE DE ARTA POPULARA

W ramach omawianego już dwukrotnie na łamach „Polskiej Sztuki Ludowej” wydawnictwa „Caiete de arta populara” (nr 3 z 1952 r., s. 182—183; nr 3 z 1958, s. 182), które, jak wiemy, stanowi rumuński odpowiednik „Atlasu Polskich Strojów Ludowych”, ukazało się sześć nowych zeszytów. Trzy z nich poświęcone są ludowym ubiorom rumuńskim, trzy zaś — noszonym przez siedmiogrodzkie grupy mniejszościowe, a mianowicie Węgrów i Sasów.

W zeszytach poświęconych ubiorom rumuńskim znajdują się następujące pozycje:

Nicolae Dunare: PORTUL POPULAR DIN BIHOR, str. 62, ilustr. czarnobiałych 31 i 4 barwne. (Opis ubiorów ludowych noszonych w pow. Beius po obu stronach górnego biegu rzeki Crisul Negru, na południowy zachód od pasma gór Bihor).

Cornel Irimie: PORTUL POPULAR DIN ZONA PERSANILOR, str. 101, ilustr. 50 (w tym rysunki krojów), ponadto 6 ilustracji barwnych i mapa. (Praca

obejmuje swym zasięgiem niewielki obszar położony w górnym dorzeczu Olty, w okolicy miejscowości Venetia i Hoghiz, na wschód od miasta Fagarasz.)

Romulus Vuia: PORTUL POPULAR AL PADURE-NILOR DIN REGIUNEA HUNEDOARA, str. 78, ilustr. 51 (w tym rysunki krojów) oraz 5 ilustracji barwnych i mapka. (Zeszyt zawiera opisy ubiorów noszonych na znacznym obszarze województwa — „regiunea” Hunedoara między rzeką Mures a rzeką Cerna.)

Trzy dalsze zeszyty atlasu poświęcone są, jak wspomniano, ubiorom ludowym grup mniejszościowych. Dwa z nich opracował:

Jenő Nagy: PORTUL POPULAR MAGHIAR DIN TRASCAU, str. 63, ilustr. 30 oraz 3 kolorowe. (Opis ubiorów ludowych noszonych przez Węgrów w gminach Rimetea i Coltesti, pow. Turda).

Jenő Nagy: PORTUL POPULAR MAGHIAR DIN TINUTUL CALATEI, str. 66, ilustr. 31 oraz 3 kolo-

rowe. (Zawiera opis strojów noszonych przez Węgrów zamieszkujących okolice Cluj między linią kolejową Cluj—Oradea a górami Mesesului na północy.)

Autorem ostatniego z omawianych tu zeszytów jest znany badacz kultury Niemców siedmiogrodzkich:

Julius Bielz: PORTUL POPULAR AL SASILOR DIN TRANSILVANIA. str. 52, ilustr. 36 oraz 4 barwnic i mapka.

Wymienione wyżej zeszyty, mimo że stanowią część tej samej serii, nie są opracowane w sposób jednolity. Widać, że wydawnictwo (Editura de Stat Pentru Literatura si Arta) zostawiło autorom swobodę, nie wymagając, by w opracowaniach swych stosowali się do wskazań jakiejś ogólnej instrukcji, która zapewniłaby omawianej tu serii opracowań poziom jednakowy pod względem metodologicznym. Nie zawsze wyszło to poszczególnym zeszytom na dobre. Niektórzy z autorów (Jenő Nagy, Nicolae Dunare) ograniczają się jedynie do słownego opisu stroju i jego zasięgu, nie dodając ani mapy, ani — co ważniejsze — rysunków kroju; bardzo to obniża naukową wartość opracowań. Julius Bielz publikuje

mapę, ale pomija rysunki krojów. Jedynie zeszyty opracowane przez Cornele Irimie i Romulusa Vuia realizują w pełni wymagania w stosunku do tego rodzaju wydawnictwa. Odnosi się to zarówno do strony tekstowej, zawierającej sporo cennych wiadomości dotyczących zdobnictwa stroju (hafty) i stosowanych technik dekoracyjnych (np. odlewanie spinek do pasów lub intarsjowanie cyną przedmiotów drewnianych), jak i do strony ilustracyjnej, gdzie obok licznych zdjęć fotograficznych znajdujemy również mapkę (pozwalającą zlokalizować występowanie opisywanych ubiorów), schematy krojów oraz rysunki przedstawiające kolejno stadia upinania fryzur wieściców (R. Vuia).

We wszystkich omawianych tu zeszytach atlasu (z wyjątkiem pracy J. Bielza o stroju Sasów siedmiogrodzkich) umieszczony jest przy końcu słownik terminów gwarowych odnoszących się do poszczególnych części opisywanego ubioru.

Szata graficzna, podobnie jak w poprzednio recenzowanych zeszytach, jest bardzo staranna.

Rss.

K R O N I K A

Badania

Instytut Historii Kultury Materialnej PAN w Warszawie w swej działalności naukowej współpracuje ściśle z Zakładem Etnografii Uniwersytetu Warszawskiego. W 1959 r. kontynuowano akcję badawczą na Kurpiach poprzez studenckie obozy naukowo-inwentaryzacyjne oraz penetracje indywidualne. Wyniki badań terenowych będą opublikowane w przygotowywanej obecnie do druku 2-tomowej monografii Kurpiów pod red. doc. dr A. Kuźrzeby-Pojnarowej. Praca ta obejmie całokształt zagadnień ludowej kultury materialnej i duchowej regionu. Zagadnienia dotyczące sztuki ludowej opracowują: budownictwo (w porozumieniu i współpracy z Katedrą Architektury Wiejskiej Politechniki Warszawskiej) — mgr M. Pokropek, zdobnictwo w drzewie związane z budownictwem — mgr H. Olędzka, tkactwo — mgr H. Damroszowa, plecionkarstwo — mgr W. Paprocka, plastykę obrzędową — mgr J. Olędzki.

Rozpoczęte zostały również prace badawcze na terenie innych regionów Mazowsza: w okolicach Warszawy i na Podlasiu. Głównym problemem badań jest tam zagadnienie kultury wsi drobnoszlacheckich.

Zespół do spraw plastyki w Ministerstwie Kultury i Sztuki zainicjował i finansował w 1959 r. następujące badania z zakresu sztuki ludowej: Dr Adam Glapa prowadził badania penetracyjne na

terenie Ziemi Lubuskiej; wyniki penetracji zostały przekazane do wykorzystania Wydziałowi Kultury PWRN w Zielonej Górze. Podobne badania na terenie pow. Sierpc przeprowadził Marian Przedpełski.

W bezpośrednim kontakcie z Zespołem do spraw plastyki prowadzono prace penetracyjne przygotowawcze do dwóch wielkich wystaw, które odbędą się w 1960 r.: wystawy sztuki ludowej mniejszości narodowych w Muzeum Etnograficznym w Krakowie (komisarz wystawy mgr M. Woleńska) i wystawy sztuki ludowej śląskiej województw opolskiego, wrocławskiego i katowickiego.

Muzeum Kultury i Sztuki Ludowej w Warszawie prowadziło w 1959 r. badania nad całokształtem kultury ludowej na Mazowszu. Zagadnienia badawcze były dobierane pod kątem potrzeb Muzeum, kompletującego swe zbiory. Przy pomocy obszernego kwestionariusza przebadano 40 miejscowości. Badania na terenie Mazowsza będą kontynuowane w 1960 r.

Ponadto Muzeum prowadzi wymianę naukową i wymianę eksponatów z muzeami zagranicznymi: Muzeum Człowieka w Paryżu, Muzeum Etnograficznym w Bazylei, Muzeum Narodowym w Kopenhadze, Muzeum Etnologicznym w Haïfie i Muzeum Stanowym w Milwaukee w USA.

Oddział Kultury i Sztuki Ludowej Muzeum Narodowego w Poz-

naniu kontynuował w 1959 r. akcję kolekcjonerską sztuki ludowej w Wielkopolsce oraz, dorywczo, w Górcach i na Podhalu. Badania Muzeum prowadzi wspólnie z poznańskim ośrodkiem uniwersyteckim i oddziałem IHKM PAN. W zespole opracowującym wydawnictwo „Kultura ludowa Wielkopolski” pracownicy Muzeum przygotowali następujące tematy: mgr St. Błaszyk — O wielkopolskiej plastyce ludowej i garncearstwie, mgr O. Podlewski — O plecionkarstwie. Ponadto obaj opracowali zagadnienia dotyczące kultury ludowej Ziemi Kaliskiej, które zostaną opublikowane w wydawnictwie „Osiemnaście wieków Kalisza”.

Zespół etnograficzny Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi prowadził w r. 1959 badania stacjonarne w wybranych wsiach na terenie powiatów Sieradz i Radomsko. Obejmowały one całokształt zagadnień z zakresu kultury materialnej, duchowej i społecznej wsi. W obu wymienionych powiatach oraz na terenie powiatów Łódź, Łęczyca i Skierniewice prowadzone były wstępne badania penetracyjne obejmujące tę samą tematykę. Materiały uzyskane w czasie badań opublikowane będą w wydawnictwie muzealnym pt. „Seria etnograficzna prac i materiałów Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego” oraz w „Łódzkich Studiach Etnograficznych”. W roku 1959 ukazał się tom poświęcony wsi Klonowej w pow. Sieradz.